

חוברת ג
תשס"ה • 2005

נפש לאסתר אומן זכרה לברכה
יוצא לאור על ידי מתן - מכון תורני לנשים, ירושלים.

מטאן

הנהלה: מלכה בינה, פרופ' ישראל אומן, רחל פורסטנברג
מועצת מערכת: פרופ' שולמית אליצור, יוסי דוד, ד"ר אביעד הכהן, פרופ' חנה כשר, ד"ר
ברינה לוי, פרופ' אוריאל סימון, ירדנה קופ יוסף
עורכת: ד"ר רבקה דביר גולדברג
רכזת מערכת: נטע שפירא
עריכה לשונית: הדס אחיטוב גולדברג
תרגום ועריכת תרגום: ד"ר אורה ויסקינד אלפר, גבריאלה באס
עיצוב גרפי והפקה: מיכל הפקות

שמות המשתתפים וכתובותיהם:

פרופ' טל אילן, Institut fuer Judaistik, Freie Universitaet, Berlin
הרב מרדכי ברויאר, ישיבת הר עציון, אלון שבות
ד"ר רבקה דביר גולדברג, המרכז לחקר יהדות פולין, האוניברסיטה העברית, ירושלים
ד"ר דוד לוי, מכון שכטר למדעי היהדות, ירושלים
פרופ' רינה לוי מלמד, מכון שכטר למדעי היהדות, ירושלים
דוד ליברמן, ראש ביהמ"ד קולות, ירושלים
ד"ר עוזיאל פוקס, מתן, ירושלים והחוג לתורה שבעל פה, מכללת הרצוג, אלון שבות
ד"ר צבי צמרת, יד יצחק בן צבי, ירושלים
פרופ' משה צפור, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן
פרופ' איטה שדלצקי, מרכז פרנץ רוזנצווייג, האוניברסיטה העברית, ירושלים
ד"ר יעל שמש, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן

ISSN 1565-3625

© כל הזכויות שמורות

יוצא לאור ע"י מתן – מכון תורני לנשים, רח' רשב"ג 30, ירושלים
מען למכתבים: ת.ד. 8039 ירושלים 91080, טל: 02/6798688 פקס: 02-6798901
דוא"ל: netas@matan.org.il

כתב העת "מסכת" נוסד לזכרה של אסתר אומן, שהייתה מראשונות התלמידות בבית המדרש מתן. אסתר, שהקדישה את חייה לביתה ולגידול משפחתה, החלה לחבוש את ספסלי בית המדרש בהיותה בת שישים ושתיים, ולראשונה בחייה התעמקה בלימודי הגמרא, התנ"ך ומחשבת ישראל. לאחר שש שנים נפטרה ממחלת הסרטן. קורות חייה מגלמים אולי יותר מכל את מהפכת לימוד התורה לנשים שבדור האחרון.

ינקל אדלר
אלזה לסקר-שילר

בכל מקום קוראים לו ינקל החביב.
אנחנו מאתה העיר ולמדנו באותו בית-ספר
ואהבנו להתחלק על סמטאות קפואות.

לינקל החביב היו כבר אז שני ניצנים בפנים
שכיום הם נפתחים בהתלהבות ומלאי תנ"ך
הוא מספר לנו על הבעל שם.

הרי הוא מקדיש כל תמונה, שהוא מצייר,
בכתב נבל גדול ופיוטי
לאלוהי צבאות שלו, הצעיר.

בתכשיטים העל-זמניים של מרום התמונות הזה,
נעשה ינקל אדלר לרמברנדט העברי.

עברית: יהודה עמיחי
מתוך קטלוג תערוכת ינקל אדלר, מוזיאון ישראל,
ירושלים 1969

יצירות משל שני אומנים אלה, אלזה לסקר-שילר וינקל אדלר, מלוות חוברת זו של

מסכת

תודות למר ג'אן תירוש על הזכות להשתמש
בתמונתו של ינקל אדלר: 'בתו של הבעל שם טוב'
ותודה מיוחדת למנהל העיזבון של אלזה לסקר-שילר, פרופ' אברהם פ. אלסברג,
על הזכות לפרסם את ציוריה של המשוררת

תוכן הענינים:

- 11 דינה – לאה – יעקב: קריאה אחרת בפרשת אונס דינה
משה צפור
- 33 השפעת החברה המוסלמית על האישה היהודייה
לאור תיעוד מן הגניזה הקהירית
רינה לוין מלמד
- 45 הבעש"ט ו'מחברתו הטהורה' – היחס לנשים בסיפורת החסידית
רבקה דביר גולדברג
- 65 מרים הנביאה ואשת האדמו"ר – דרשות האדמו"ר מפיאסצ'נה
על מרים הנביאה
עוזיאל פוקס
- 79 כתב ותמונה - הדגשים עבריים אצל אלזה לסקר-שילר
איטה שדלצקי
תגובה
- 103 אשת טיניוס רופוס ורבי עקיבא
טל אילן
בין עם הספר לספר הספרים
- 115 הנצח מתגלה בנפש - על משנתו החינוכית של יוסף שכטר
דוד ליברמן
- 125 על בן-גוריון והתנ"ך
צבי צמרת
- 137 מלחמות אבודות מראש
מרדכי ברויאר
- 171 קריאה מבראשית ב'קוראות מבראשית' על הספר קוראות
מבראשית: נשים ישראליות כותבות על נשות ספר בראשית
יעל שמש
ספר חדש
- 189 מספרות חז"ל לחברה היהודית בשלהי העת העתיקה
עדיאל שרמר, זכר ונקבה בראם - הנישואים בשלהי הבית השני
ובתקופת המשנה והתלמוד
דוד לוין
תקצירים באנגלית

דבר המערכת

'לכל מקום לשם אני הולך – אני הולך לארץ-ישראל' אמר ר' נחמן מברסלב, בעודו מהלך במרחבי אוקראינה; 'כל שאני כותבת – אני כותבת עברית' אמרה המשוררת אלזה לסקר-שילר, שלא ידעה עברית מעולם וכתבה גרמנית בלבד, אך את הכתב העברי כינתה 'כתב הכינורים הנעלה'. המשורר אורי צבי גרינברג אמר שבשירתה 'ניקוו הביטויים העבריים בדפוסי אותיות גוטיות'. האם העבריות של אלזה לסקר-שילר היא מהות רוחנית הספוגה במעמקי נפשה של המשוררת כמו ארץ-ישראל הספוגה במעמקי נפשו של ר' נחמן? האם העברית היא תבנית שפת-אמה הרוחנית כפי שארץ-ישראל היא תבנית נוף-מולדתו הרוחנית של ר' נחמן מברסלב? איטה שדלצקי כותבת על הדגשים עבריים בשירתה של המשוררת שכתבה את ספרה בלדות עבריות – בגרמנית. המאמר מלווה בכמה מצטוורה של המשוררת ומצוי במרכזו של גיליון זה.

מפגש אחר בעומק הנפש, מפגש בין ספר הספרים לבין עולמו הפנימי של האדם, ניסה ליצור בחייו ובהגותו המחנך והוגה הדעות יוסף שכטר, שפעילותו הייחודית בקרב בני הנוער בדור ראשית המדינה הייתה רבת עומק והיקף. במפגש שבין האדם למקרא, מפגש הנוגע במשמעות הקיום של הפרט והקהילה במשנתו של המחנך הדגול – עוסק מאמרו של דוד ליברמן.

מאמר זה הוא חלק מחטיבת מאמרים העוסקת בהיבטיו השונים של הקשר שבין 'עם הספר' ל'ספר הספרים'. במרכזה של חטיבה זו מצויה מסה על מלחמות אבודות מראש, שכתב הרב מרדכי ברויאור בעקבות הרצאתו במתן בנושא לימוד תורה לנשים, ושהורחבה הרבה מעבר לכך אל היבטים שונים בהשקפתו על העולם הדתי בדורנו, ואל מהפכות אחרות שהתרחשו, מהפכות שקורות היום ושימשיכו להתרגש בעולם הדתי עוד זמן רב.

בחטיבת מאמרים זו נכלל גם מאמרו של צבי צמרת, העוסק במרכזיותו של התנ"ך

בחייו ובפועלו של דוד בן-גוריון, במאמציו לגייס את המקרא למאבקו האישיים והלאומיים ובחזונו הרואה כל מהלך של התחדשות ובנייה מבעד לדפיו של 'ספר הספרים'.

'מסודות קסמו של הספר - הוא הרבגוניות שבו' כותבת יעל שמש על הספר קוראות מבראשית: נשים כותבות על ספר בראשית ובוחנת היבטים שונים ומגוונים שנוצרו בזיקה לקריאות שונות בספר בראשית בסקירת הספר החותמת חטיבת מאמרים זו.

מאמרים נוספים העוסקים בנשים ובעולמן בחוברת זו נוגעים הפעם בעיקר בנושא הזוגיות: כך היא הקריאה הייחודית בסיפורה הטראגי של דינה בת יעקב ולאח שמציע משה צפור, תוך חדירה אל עולמן הפנימי של הנפשות הפועלות ושימת לב לפרטים הקטנים ולזיקה בין סיפורים שונים. במאמרו חושף צפור זיקות עמוקות בין מערכות היחסים הסבוכות במשפחת יעקב.

נושא הזוגיות בעת העתיקה נבחן מחדש בסקירתו המקיפה של דוד לויין על הספר זכר ונקבה בראם - שכתב עדיאל שרמר על הנישואין בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד; ואילו מתוך כתבי גט עתיקים ומסמכים אחרים שנמצאו בגניזה הקהירית לומדת רינה לויין מלמד על היבטים שונים בחייה של האישה היהודיה בחברה המוסלמית בימי הביניים, בעיקר בתחום המשפחה - בעיות של ריבוי נשים ושפחות - תופעות שרווחו כנראה אף בחברה היהודית בהשפעת החברה המוסלמית הסובבת.

זוגיות יפה במיוחד עולה בשני מאמרים בחוברת זו של מסכת, המתארים מערכות יחסים מיוחדות במינן בין מנהיגי החסידות לנשותיהם, בראשיתה של התנועה במאה השמונה-עשרה ועל סף חורבנה של יהדות אירופה במחצית המאה העשרים, שתי פינות מאירות במיוחד בספרות החסידית שאינה משקפת ברובה יחס חיובי לנשים. רבקה דביר-גולדברג מתארת את יחסי האחוה והשותפות שבין הבעש"ט לאשתו ואת יחסו החיובי של הבעש"ט לנשים בכלל; ומרחק הזמן ועל רקע נוראות השואה מאיר עוזי פוקס את יחסו של ר' קלונימוס קלמן שפירא, הרבי מפיאסצ'נה, לאשתו האהובה שנפטרה, אשר שימשה לו דגם רוחני לתיאור דמותה של מרים הנביאה בדרשותיו.

הדגם הכל כך ידוע של הזוגיות בין רבי עקיבא ואשתו נבחן מחדש במאמרה של טל אילן, המוסיפה ממד נוסף למאמרו של אביגדור שנאן על אשת רבי עקיבא שנדפס בחוברת הקודמת של מסכת.

אלה קולות השתי והערב הארוגים במסכת זו.